

1. KOCAELI INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS BOOK

**13-14 JUNE 2026
KOCAELİ/TÜRKİYE**

**EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Bora YENİHAN**

**01.08.2026
by BILSEL PUBLISHING**

ISBN: '978-625-8531-55-8'

**All rights of this book belong to BILSEL PUBLISHING.
The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.**

<https://bilselkongreleri.com/>

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNAMESİ’NDE ANADOLU’DA HADİS KÜLTÜRÜ¹

**Aziz Muhammed Sarıkaya (Birinci yazar), ESOĞÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi,
azizazizsarikaya199.0@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0001-7339-7884>**

**Prof. Dr. Mustafa Öztoprak (İkinci yazar), ESOĞÜ İlahiyat Fakültesi, mustafaoztoprak@yaani.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4122-3959>**

Özet

Seyahatname alanında Evliya Çelebi’nin eseri diğerlerine göre ülkemizde daha fazla bilinmektedir. Gezilen alan itibarıyla İbn Battuta daha fazla yere gitmişken Evliya Çelebi çoğunlukla Osmanlı Devleti’nin topraklarında hareket etmiştir. Ancak Evliya Çelebi’nin gezip gördüğü yerlerdeki kültürü daha ayrıntılı aktarmasıyla İbn Battuta’dan ayrılmaktadır. Mezkur yerlerden birisi de Anadolu coğrafyası’dır. Bölgede yaşayan milletimizin günlük hayatı idame ettirdiği kültür temelde hadis/sünnet kültürüdür. Evliya Çelebi, Anadolu’daki hadis/sünnet kültürünü iki yönlü ele alır. Bunlar, yapılan uygulamaların hadis/sünnet olduğunun idrakinde olanlar ve bunları Müslümanlar için bereket kaynağı olarak görenler, diğeri de, günlük olarak yapılan eylemlerin adetten bir uygulama olarak görülen ancak sünnet kültüründen dayanağı bulunan haller. Birincisi açısından herhangi bir farklı değerlendirme durumu yokken ikincisi için sanki sünnetin farkında olmadan Anadolu insanının hayatında kültürleştiğine dikkat çekmektedir. Bu meyanda, kültürün sünnetleşmesinin problem olup, bir hayat tarzına dönüşmesi manasında sünnetin kültürleşmesi önem arz etmektedir. O’nun dikkat çektiği durum, bugün de Anadolu coğrafyasının genel duruşudur. Bu çerçevede, bölgenin sünnet kültürüyle yoğrulmuş bir kültüre sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Evliya Çelebi, seyahati esnasında ilim meclislerine de uğrar. Bunlardan öğrendiği hadisleri eserinde zikreder. Bu hal, seyyahların genel özelliğidir. İbn Battuta da gittiği yerlerdeki ilim meclislerine girmiş ve hadis kitapları okumuştur. Evliya Çelebi, Anadolu coğrafyasında hadis kültürü adına dikkat çektiği bir diğer nokta tekkelerdir. Bunlar, Ehl-i tasavvuf’un tekkeleri olduğu gibi Alevi Bektaşî tekkeleri de olabilmektedir. O, uğradığı tekkelerdeki özellikle sünnetten ilhamını alan edeb yönlerine dikkat çeker. Sufî kültürde edebî ziyade önem taşıdığı bir noktada Evliya Çelebi tekke kültürünün de sünnet kültürüyle yoğrulduğunu zikreder. O, gezdiği yerlerde uydurma bir rivayet gördüğünde mutlaka uyarıda bulunmaktadır. Ancak seyahatnamede sahih hadislerin yanında uydurma ve kaynağı belli olmayan rivayetlere de yer verdiği tespit edilmektedir. Muhtemelen o, rivayetleri zihnine alırken, edindiği kaynaklara güvenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Evliya Çelebi, Seyahatname, Anadolu, Kültür.

¹ Bu makale, ESOĞÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Mustafa Öztoprak danışmanlığında devam eden “Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde Anadolu’da Hadis Kültürü” başlıklı tezden üretilmiştir.

THE CULTURE OF HADITH IN ANATOLIA ACCORDING TO EVLİYA ÇELEBİ'S SEYAHATNAME

Master's Student, Aziz Muhammed Sarıkaya1/ Prof.Dr. Mustafa Öztoprak2

1ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences,

azizazizsarikaya199.0@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0001-7339-7884>

2ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences,

mustafaoztoprak@yaani.com, 0000-0003-4122-3959

Abstract

In the field of travelogues, Evliya Çelebî's work is better known in our country than others. Although Ibn Battuta traveled to more places in terms of geographical scope, Evliya Çelebî primarily moved within the territories of the Ottoman Empire. However, Evliya Çelebî distinguishes himself from Ibn Battuta by providing a more detailed account of the cultures in the places he visited and observed. One of these mentioned regions is the Anatolian geography. The culture through which our nation, living in this region, sustains daily life is fundamentally based on Hadith/Sunnah culture. Evliya Çelebî addresses the Hadith/Sunnah culture in Anatolia in two ways: those who are aware that the practices performed are based on Hadith/Sunnah and view them as a source of blessing for Muslims, and those daily actions that are perceived as mere customs but actually have foundations in Sunnah culture. While there is no difference in assessment regarding the former, he draws attention to the fact that the latter seems to have become internalized in the life of the Anatolian people, perhaps without them being aware of the underlying Sunnah. In this context, while the "Sunnification of culture" poses a potential problem, the "culturization of the Sunnah," in the sense of it transforming into a lifestyle, holds great significance. The situation he highlights remains the general stance of the Anatolian geography even today. Within this framework, it becomes evident that the region possesses a culture kneaded with the tradition of the Sunnah. During his travels, Evliya Çelebî also visited scholarly assemblies and mentioned the Hadiths he learned there in his work. This is a common feature of travelers; Ibn Battuta also attended scholarly assemblies in the places he visited and read Hadith books. Another point Evliya Çelebî highlights regarding Hadith culture in Anatolia is the lodges. These could be the lodges of the Sufis as well as Alevi-Bektashi lodges. He points out the aspects of etiquette in the lodges he visited, which were particularly inspired by the Sunnah. At a point where etiquette carries great importance in Sufi culture, Evliya Çelebî notes that lodge culture was also kneaded with Sunnah culture. When he encountered a fabricated narration during his travels, he would certainly provide a warning. However, it is observed that the *Seyahatname* contains not only Sahih hadiths but also fabricated or unattributed narrations. He likely trusted the sources he consulted while committing these narrations to his memory.

Keywords: Hadith, Evliya Çelebî, Seyahatname, Anatolia, Culture.

GİRİŞ

Seyahat, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanın bulunduğu yerin dışındaki yerleri gezip-görme, tanıma çabası hep olagelmıştır. Belki de bu durum, insanın fitratına verilen merak duygusundan kaynaklanmaktadır. Seyahatler, salt anlamda gezmek demek değil aksine bir amaca matuf olması tercih edilen bir durumdur. Çünkü rastgele yapılan işlerin, onu yapana herhangi bir katkısı olmayacaktır. Hadis tarihinde yaşanan rihle süreçleri, Seyahatnâme alanının tematik halidir. Bir amaca matuf çabalarlardır. Lakin hadis almaya çıkan her bir râvî, sadece hadis almakla kalmamış aynı zamanda başka bilgi, belge, kültür ve âlimlerin görüşlerini de edinmiştir. Dolayısıyla seyahat etmek, hangi amaca göre olursa olsun kişinin kendini yetiştirme, geliştirme ve ilmini arttırması açısından önemli aşamalardan oluşmaktadır (Karaca, İbn Battuta Seyahatnamesi: 1). Evliya Çelebi de diğer seyyahlar gibi Osmanlı coğrafyasını gezmiş, dini ve kültürel birçok bilgiyi derlemiştir. Ülkemizde de fevkalade meşhur olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin Anadolu özelinde hadis-sünnete dair tespitleri çalışmamızın konusu olmuştur. Beş başlık altında örneklem usulüyle zemini hadis ilminin disiplini çerçevesinde tespit ve değerlendirmeye tabi tutacağız.

1. PEYGAMBER RÜYASI İLE SEYAHATE BAŞLAMASI

Rüya kültürü ve toplumda makes bulması evrensel bir durumdur. İslami kültür çerçevesinde de karşılığı olan bir olaydır. Bu çerçevede, Peygamberlere gelen vahyin bir kısmının rüya yoluyla gelmesi, sadık rüyanın ilahi emirler için değer taşıması, Ehl-i tasavvuf'un rüya ile hadis alması vs. örnekler zikredilebilir. Evliya Çelebi'de de rüya figürü görülmektedir. Seyahate çıkmasının sebebinin bu meyanda bir rüyadan kaynaklandığını bizzat kendisi şöyle beyan etmektedir:

“Evliya Çelebi, bir rüyasında Hz Peygamberin himayesinde olanlar İstanbul'a gelip buradan Tatar Hanına yardıma gideriz Şimdi Hz. Risalet, dahi imam-ı Hasan, İmamı Hüseyin, 12 imam ve bizden başka aşere-i mübeşşere ile gelecekler, rüyasında Hz Peygamberin sabah namazı kıldırdıktan sonra Sa'd b. Vakkas'ın öğrettiği gibi yani mihrapta elini öpüp sonra Şefaati Ya Rasûlullâh! yardım rica et diyerek Rasûlullâh'ı (s.a.s.) görüyor. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın öğrettiği gibi “Şefaati Ya Rasûlellah değil de seyahat ya resulallah diye bir rüya görüyor”. Ve Hz. Peygamber de tebessüm edip "şefaati seyahat ve ziyareti sıhhat ve selametle kolay eyle Yarabbi" diye dua ediyor.

Evliya Çelebi rüyasını Kasımpaşa mevlevihanesi şeyhi Abdullah dedeye gidip anlattıktan sonra o da şöyle diyor; "12 imamın elini öpmüşsün dünyada himmet sahibi olursun. Aşere-i mübeşşere'nin ellerinden öpmüşsün, cennete girersin. 4 halifenin ellerinden öpmüşsün dünyada bütün padişahların şerefli sohbetlerine katılıp sevdikleri kimselerden olursun. Mademki Hz. Peygamberin temiz yüzlerini görüp mübarek ellerini öperek hayır duasını almışsın, iki cihanda saadete erersin (Evliya Çelebi, 2006: 13-14).

Rüyalar, şahsidir. Sadece göreni bağlarlar. Evliya Çelebî, seyahate başlamadan önce yukarıda aktardığımız üzere bir rüyadan bahseder. Bu durum, onun rüyasının gereğince hareket etmesini sağlamıştır. Belki gördüğü rüyanın, hadislerde geçtiği üzere, Allah Rasulü'nün "Kim beni rüyasında görürse, muhakkak ki o beni (gerçekten) görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez."¹ hadisi mucibince seyahate karar vermiş görünmektedir. Anadolu toplumunda rüya kültürü fevkalade etkilidir. *Seyahatname*'nin başka yerinde Sultan Beyazıt'ın rüyasında Hz. Peygamberi gördüğü ve onun tavsiyesi üzerine hareket ettiği geçmektedir (Evliya Çelebî, 2006: 33).

Meselenin istismar edilebilme zemini bulunması hasebiyle konuya dair hadislerin anlaşılmasında belli kriterlere dikkat edilemsi elzemdir. Rüya da peygamber görülebilir, bunun delili hadislerdir. Ancak rüyada görülen kişi gerçekten peygamber mi değil mi sorusunun sorulması gerekir. Çünkü şemail kitaplarında zikredildiği üzere Allah Rasûlü'nün siması, yürüyüş tarzı, konuşma şekli, tavrı ile ilgili bilgilerle aktarılanların muvafık olması gerekir. Eğer bunun dışında bir durum varsa orada görülen silüetin Allah Rasûlü ile bir alakasının olmadığı ifade edilmelidir (Geniş bilgi için bk: Sakallı, "Rüya ve Hadis Rivayeti" 1994; Tartı, 2006: 9-40). Bu çerçevede Evliya Çelebî'nin gördüğü rüyanın şemailde zikredilen bilgilerle bağlantılı olduğu görülmektedir.

2. MİMARİDE HADİS KÜLTÜRÜ

Anadolu kültürünün temelini hadis/sünnet kültürü oluşturmaktadır. İnsanların yaptıkları birçok uygulama, hadislerdeki kaynağı bilinmeden yerine getirilmektedir. Halbuki onların geçmişten gelen ancak bilgi yönü inkıyaya uğramış hadis/sünnet kültürüne dair kaynakları bulunmaktadır. Mesela Anadolu'da mezarlar ağaçlandırılır, kimse onun nereden kaynaklandığını bilmez. İslam dünyasında da bu meyanda bir uygulama yoktur, ancak insanımız hadisten mülhem bunu yapmaktadır. Her cenazenin duyurulması adına salalar verilir, bu da hadise/sünnete dayanır (Ahatlı, 2009: 340-347).

Anadolu kültürünün bu derece hadis/sünnet kültürüyle bezenmiş haline bir diğer örnek, son dönemlerde subliminal mesaj şeklinde ifadelendirilen yöntemdir. Anadolu insanı, camilerin uygun yerlerine mutlaka namaza dair hadisleri, şadırvanlara temizlikle ilgili rivayetleri, gasilhanelerin kapısına ölümle ilgili sözleri yazdırmışlardır (Tatlı, 2013: 203-228). Evliya Çelebî bu çerçevede İstanbul'dan bir örneği zikretmektedir:

"Fatih Camii'nin kible kapısından dışarı çıkarken sağ tarafta dört köşe beyaz mermer üzerine altın yaldızlı lacivert ile Hattat Demirci Çelebî hattı ile "Letüftehanne'l-Kostantiniyye..(Kostantiniyye kesinlikle fetholunacaktır) "hadisi şerifi yazılmaktadır." (Evliya Çelebî, 2006: 100). Camii, Fatih Sultan Mehmet adına yapıldığı için, İstanbul'un fethi müjdesinin muhatabı olarak mezkur hadis duvara nakşedilmiştir. Bu uygulama hem sonraki

¹ Buhârî, "İlim", 38; Müslim, "Rü'ya", 10; Ebû Dâvûd, "Edeb", 88.

gelenlere fethi hatırlatan bir nişane hem de fethi zihinlerde canlı tutmak için bir hatırlatıcı konumunda olmaktadır. Benzer uygulamalar, temizlik hadislerini şadırvanlara, her derdin bir ilacı vardır hadisini şifahanelere, ilimle ilgili hadisleri medreselerin duvarlarına, ölümü hatırlatıcı hadisleri mezarlara ve cami inşa etmekle ilgili hadisleri de mescitlerin duvarlarına nakşetmişlerdir. Dolayısıyla Anadolu kültürü, hadis/sünnet kültürünü hayatın her noktasına yerleştirmiştir.

3. HADİS/SÜNNETTEN MÜLHEM UYGULAMALAR

Evliya Çelebî'nin *Seyahatname*'sinde zaman zaman bazı rivayetlere hadis olduğunu zikretmeksizin işaret edilmiştir. Bu durum ya o sözün çok meşhur olması, kaynağını zikretmeye ihtiyaç hissedilmemesi ya da manayı ön plana çıkarmak amaçlı hareket etmenin bir sonucudur. *Seyahatname*'den konuya dair örneklem yöntemiyle birkaç somut delili şu şekilde zikredebiliriz:

Beyazid Camii bittikten sonra mihrap yapılırken Sultan Beyazıt kible yönünü bulmak için 2 rekat namaz kılar ve o tarafa doğru yapılmasını söyler. Camide ilk defa cuma namazı kılınacağı zaman Sultan cemaate "Her kim ki ömründe yatsı ve ikindi namazlarının sünnetlerini terk etmemiş ise o imamlık yapsın" diye çağrıda bulunur. Kalabalık cemaat içinde namazlarını tam olarak kılmış bir kimse çıkmayınca, Beyazıt Han "Elhamdülillah kısacık ömrümüzde hizada ve seferde hiç sünneti terk etmedik" deyip imamlık yaparlar (Evliya Çelebî, 2006: 60).

İkinci ve yatsı namazlarının sünnetleri gayri müekkettir. Allah Rasulü, bu namazları çoğu zaman kılmamış bazen kılmıştır. Dolayısıyla "ihmal edilebilen sünnet namazları kim ihmal etmediyse gelsin" derken aslında Hz. Peygamber'in sünnetine ittibai üzerinden bir sınama yapmıştır. Tarihi kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Sultan Beyazıt'ın sünnetler hususunda hassasiyet gösterdiği malumdur (Taşköprülüzade, 2019: 60).

Seyahname'de hadis/sünnete atıf yapan bir diğer örnek ise güreştir. Evliya Çelebî bu konuda şöyle bir bölüm zikretmektedir:

"Sözün kısası peygamber zamanında bel bağlayan ve kemer kuşanan pehlivanlardan Hazreti Ma'di Kerb, Hazreti Ebi Talib oğlu Âkil. Süheyl-i Rumi, Sa'dü Said, Hazret-i Halid bin Velid, Mikdad bin Esved , Haddad, Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali , Hazret-i Hamza, Hazret-i Mâlik güreş yaparlardı. Güreş, İslâm adetlerindendir." (Evliya Çelebî, 2006: 76).

Hadis külliyyatında yapılan araştırmaya göre, Allah Rasulü'nün güreşe dair bir sözü yoktur, lakin fiili vardır. Sahabeden Rükane b. Abdülyezid ile Allah Rasulü güreşmiştir. Konuya dair olay şöyledir: Rükâne, Mekke'nin o dönemdeki en ünlü ve yenilmez pehlivanlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.) onu İslam'a davet ettiğinde, Rükâne "Eğer beni güreşte yenebilirsen söylediklerinin hak olduğuna inanırım" diyerek bir şart koşturmuştu.

Yapılan güreşlerde Hz. Peygamber (s.a.s.) onu üst üste üç kez yenmiştir. Ancak Rükâne, gördüğü bu mucizeye rağmen o an iman etmemiş, "Bu büyük bir sihirdir" diyerek yenilgisini sihire bağlamıştır. Rükâne, çok daha sonra Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmuştur.¹

Muhtemeldir ki Evliya Çelebî yukarıdaki örneklerden hareketle güreş yapmayı İslam adetlerindendir diye zikretmiştir.

Evliya Çelebî'nin çocukluğuna dair hadis/sünnete matuf bazı hatıraları vardır. Bunları şu şekilde zikredebiliriz: "O dünyaya geldiğinde merhum Sunullah efendi evinde bulunup, kulağımıza küpe olması için yüksek sesle ezan-ı Muhammediye okumuştur. Akika kurbanını Mevlevi şeyhi İsmail efendi kesmiştir." (Evliya Çelebî, 2006: 94). Ayrıca babasının nasihatine de yer verir: "Oğul! besmelesiz yemek yeme, sonra yoksul olursun.. Kötüye yoldaş olmaz zararını çekersin.. Kötülemeden dedikodudan fenalıktan uzak ol ahlaklı ol. İhtiyarlara hürmet et daima temiz ol haram ve yasak edilen şeylere yaklaşma." (Evliya Çelebî, 2006: 148). Evliya Çelebi, akika kurbanı, besmelesiz yemek yememek, dedikodu yapmamak, kötülükten uzak durmak, büyüklere hürmet etmek, harama yaklaşmamak gibi hadis/sünnetle düzenlenmiş uygulamalara hadis olduğunu söylemeden fiili olarak atıf yapmaktadır. Muhmemeldir ki o mezkur sünnete dair uygulamaları malum olması hasebiyle kaynak zikretmeden ve hadis bilgi verilmeden aktarılmıştır. Sadece buradan hareketle seyahatnamelerin bütüncül olarak bilgi kaynağı olmadan ziyade bir araya getirilmiş, sahihi sakiminden ayrılmamış bilgi kümelerinden ibaret olduğu sonucuna götürmektedir. Dolayısıyla eserlerde yer verilen bilgilerin kaynak tashihi yapılmadan alınmaması gerekir.

4. ANADOLU İLE ALAKALI MERFU RİVAYETLER

Seyahatname'de Anadolu'ya dair bazı yerler için zikredilen hadisler bulunmaktadır. Hadislerden bazıları bizzat ilgili yerler için zikredilmişken bazı hadisler bir nevi yorum mahiyetli ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede örnekler şu şekildedir:

Akşemsettin hazretleri ayağa kalkıp şöyle hitap etti: "Ey Müslüman gaziler! Bilin ve anlayayın ki, hepinizin hakkında ahirzaman peygamberi, katılmışların büyüğü şöyle buyururlar: İstanbul mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden asker ne güzel askerdir!.. şimdi İnşallah hepimiz affolunmuşuzdur. Fakat bu savaş malını israf etmeyip İstanbul içinde hayır ve faydalı işler yapıp padişahınıza itaat ediniz (Evliya Çelebî, 2006: 53).

İstanbul'un fethi ile ilgili hadis, Buhârî, Müslim, Darimî, Ahmed b. Hanbel, Hakim en-Nisabûrî vb. birden fazla temel hadis kaynağında geçmektedir. Hadis, farklı kaynaklarda isnad bakımından *zayıf* ve *sahîh* sıhhatle

¹ Ebû Dâvûd, "Libas", 21.

nakledilmiştir. (Buhârî: “Menakıb”, 25; Müslim: “Fiten”, 18; Darimi: “Mukaddime”, 43; Ahmed b. Hanbel: 2/176; Hakim: 4/553).

Diğer bir örnek Sultan Süleyman Han türbesi ile alakalıdır. Hicri 900 yılında Trabzon'da doğmuştur. Sultan Selim'in bundan başka oğlu olmamıştır. Bin yılın başında, yani 90 senesi evvelinde dünyaya geldiğinden, " إِنَّ اللَّهَ لَيُعْثِلُ هَذِهِ الْأُمَّةَ مُحَمَّدٌ رَأْسُ كُلِّ طَائِفَةٍ مِّنْ يُجَدِّدُهَا فِيهَا ("Şüphesiz Allah, bu ümmet için her yüz yılın başında, onun dinini yenileyecek bir müceddid gönderir.")¹ (Hakim, 1429: 4/466) hadis-i şerifine uygun düşmüş ve 48 sene padişahlığı yaparak yedi iklimden geniş ülkeler fethetmiştir (Evliya Çelebî, 2006: 88).

Bu hadis, her dönem tartışılan bir rivayettir. Sıhhat bakımından sahihtir. Lakin her bir grup/cemaat/oluşum kendi lideri hakkında bu rivayet merkezli tanımlama yapmaktadır. Evliya Çelebî de Sultan Süleyman için benzer değerlendirmede bulunmuştur. Konuya dair yapılan çalışmalarda ise hadisin anlaşılma ve yorumlamasının farklı olduğu görülmektedir. *Seyahatname* özelinde Anadolu ile ilintilendirilerek atıflar yapmıştır. Allah Rasulü'nün bu hadisi ömrünün sonlarına doğru söylediği tespiti varken, her asrın başı mı yoksa Hz. Peygamber'in hadisi zikrettiği tarih mi dikkate alınacaktır. Her bölgede birçok alimin olduğu bir durumda hangi kriterlerle müceddit belirlenecektir. Evliya Çelebi'nin tespiti gibi mücedditler yöneticilerden mi oluşacaktır yoksa alimlerden mi? Konuya dair birçok soru zihne gelirken Evliya Çelebi açısından mesele yönetici olarak nettir, ancak konuya dair yapılan çalışmalar böyle bir sonuca ulaşmamaktadır (Ertürk, 1997: 125-137).

5. UYDURMA RİVAYETLER

Seyahatnamelerin seyyahın gittiği yerler hakkında kültürel ve dini öğeleri tespit mahiyetli bir durumu vardır. Zaman zaman karşılaşılan durumlarla ilgili yorum yaparken hadis/sünnet kapsamındaki bilgiler hakkında genellikle değerlendirmeden kaçınmışlardır. Uydurma rivayetler hususu da bu çerçevededir. Müslümanlar arasında kaynağı bilinmeden nakledilen ve yapılan araştırmadan sonra alandaki eserlerde mevzu olduğu tespit edilen nakillerin olduğu erbabınca malumdur.² Seyahatnameler de halk inanışları ve nakillerinin yoğunlukla yer aldığı eserler olması hasebiyle hadis olarak zikredilen uydurma veya kaynağı belli olmayan ifadelerle denk gelmek mümkündür. Evliya Çelebî, “kışın Erzincan'dan Vardar Ali Paşa'nın yardımına gidişimiz” başlığı altında mezkûr meyanda şöyle bir rivayet zikretmektedir:

“Bardaklı Baba: .. Evliya Çelebî, Allah rızası için Veli'nin mübarek ruhuna bir hatim okuyarak ruhaniyetinden yardım istemiş. Aşinalık tespit ettik deyip kabir ziyareti kalpteki hüznü giderir.. "Bir işte tereddüte düştüğünüz

¹ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 1.

² Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Sema Dağcı (2024). *Hadislerin Uydurulma Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

zaman, kabirlerden yardım isteyiniz" (Evliya Çelebî, 2006: 201). Bu rivayet, uydurmadır (Aclûnî, 1431: 1/85). Rivayetin hem isnad hem de metin açısından bakıldığında genel İslami anlayışın hilafına bir mesaj ihtiva ettiği malumdur. Ancak günümüz Anadolu kültürü içinde hem fikir hem de pratik bakımından benzer düşünceler yaşamaya devam etmektedir. Her sınav öncesi türbe ziyaretleri meselenin en somut örneğidir.

Seyahatname'deki konuya dair bir diğer örnek şu şekildedir: Ayasofya Hz. Peygamber dünyaya gelmeden 945 yıl önce Büyük İskender zamanında yapılmıştır. Hz. Peygamber'in doğduğu gece meydana gelen büyük zelzeleden Kisra takı, Kızılelma kilisesi ve Ayasofya'nın kubbesi yıkıldı. Hz. Muhammed Aleyhisselam'ın ağzından bir miktar tükürük ile mübarek ellerinin örneğini aldılar Mekke'ye gelip, Ebû Talib'in el yazısı ile ceylan derisi üzerine çizilmiş bu örnek halen bir kutuda saklıdır. Hz. Peygamber'in ağız suyundan zemzem suyundan ve Mekke'nin temiz toprağından bir miktar alan papazlar İstanbul'a geldiler. Ayasofya'nın kubbesinin yıkık olan kısmını tamir ettiler (Evliya Çelebî, 2006: 56).

Yukarıdaki örnekte iki yön vardır. Birincisi, Hz. Peygamber'in doğduğunda Kızılelma Kilisesi ve Ayasofya'nın kubbesinin çökmesi, diğeri bu yıkıntıları tamir etmek için Hz. Peygamber'in suyu ve zemzem suyundan getirildiğine dair nakiller. Her iki olayda kaynak bilgisi ve tarihi gerçekleşme bakımından uydurmadır.

Yukarıda zikredilen nakiller Anadolu'da dilden dile aktarılmaktadır. Ancak hadis kaynaklarında bu meydana bir rivayete tespit edilememiştir. Muhtemeldir ki Evliya Çelebi mezkur nakilleri duyduğu şekliyle aktarmış ve herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

SONUÇ

Anadolu insanın günlük hayatında hadis/sünnetin etkisi fevkalade büyüktür. Her ne kadar yapılan uygulamaların hadis-sünnet olduğu bilinmese de erbabı araştırdığında altından nakiller çıkmaktadır. Anadolu'da hadis-sünnet kültürü sadece sözlü çerçevede değildir. Mimari, eğitim, savaş, aile hayatı vb. birçok alanda hadise-sünnete yer verildiği ve toplumun bu yönden eğitiminin yapılması murat edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumdan, Anadolu'da hayatı düzenleyen ana aktörünün hadis/sünnet kültürü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Evliya Çelebî'nin *Seyahatname*'sinde hem sahih hem de uydurma rivayetlere yer verdiği tespit edilmektedir. Yer verilen rivayetlerin çoğunluğu makbul iken bazılarında problem bulunduğu görülmektedir. Eserde geçen bazı rivayetler temel hadis kitaplarında mevzu olarak tespit edilmektedir. Ancak İslami bilgisi olan bir seyyahın, birçok kişi tarafından maruf olan bazı uydurma rivayetleri eserine niçin aldığına dair soru akla gelmektedir. Seyahatnameler, çoklu kültürü yansıtan Etnoğrafik çalışmalardır. Muhatap olunan kültürel ve dini olayları eserde olduğu hal üzere yansıtması esastır. Müelliflerin kendilerini hakem tutmaları isabetli bir durum değildir. Adeta onlar tespit yapar; ilmi çalışmalar da onlarda bulunan bilgilerin ne derece dini ve ne derece kültürel bir muhtevaya

sahip olduğunu netleştirir. Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin eserinde Anadolu'daki olaylar neticesinde zikrettiği uydurma rivayet ve dini içerikli olayların nakledilmesi, kendi bulunduğu konum itibarıyla normal karşılanması gereken bir durumdur.

KAYNAKLAR

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî (1431). *Keşfü'l-Hafa ve müzîlû'l-ilbâs*, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl (1993). *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Mustafâ Dîb el-Bugâ. 7 Cilt. Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, Şam.

Dağcı, Sema (2024). *Hadislerin Uydurulma Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Darimi, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (1436). *Müsnedü'd-Darimi*, Darü'l-Muğni, Suudi Arabistan.

Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş'as es-Sicistânî (2009). *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Kurre Bellî. 8 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, Beyrut.

Ertürk, Mustafa (1997). "Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi", İslami Araştırmalar, Ankara, 125-137.

Evliya Çelebi (2006). *Seyahatname*, Yeni Şafak Yayınları.

Hakim en-Nisabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (1429). *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Darü'r-Risâle el-İlmiyye, Beyrut.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (2001). *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrut.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (2009). *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.

Muhammed KARACA (2025). "İbn Battûta'nın Seyahatnâme'sindeki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirmesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (1955). *Sahîh-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (2001). *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî - Şuayb el-Arnaût. 10 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrut.

Sakallı, Talat (1994). *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta.

Tartı, Nevzat (2006). "Rüya Kültürü ve Hadisçi Karizması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun.

Tatlı, Bekir (2013). "Türk-İslam Mimarisinde Süsleme ve Hadis Kullanımı", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.

Taşköprülüzade, İsmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi (2019). *eş-Şekaiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed bin İsmâ bin Sevre (2009). *el-Câmi'u'l-kebîr: Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, Beyrut.